

AXIOLOGIA EDUCAȚIEI FAMILIALE: ASPECTE FILOSOFICE ȘI PEDAGOGICE DE CULTIVARE A COPILULUI PRIN INTERMEDIUL VALORIFICĂRII EFICIENTE A TIMPULUI LIBER ȘI A MODULUI DEMN DE VIAȚĂ

Larisa CUZNEȚOV

Catedra Științe ale Educației

The article reflects one theoretical study about applicative implications which describe the problems of philosophy education of person; the forming of the dignified way of life; the development of taste and competence for one continuous, rational, spiritual, beautiful and creative self perfection. The study reflects some theoretical, methodological and praxiological aspects of education for recreation /leisure. Education for recreation / leisure is approached as a value and priority in the child formation and self-education in the framework of the family. Elaborated educational strategies have been experienced already and they are open to further improvement by researches and parents and they are devoted to kindergarten children, pupils and adolescents.

Abordarea filosofică a educației, în general, și abordarea axiologiei educației familiale prin elucidarea fenomenului transmiterii valorilor și formării atitudinilor vizavi de cultivarea modului demn de viață, în special, necesită precizarea unor aspecte teoretice privind cultura familiei, valorile acestora și posibilitățile filosofiei educației de a valorifica înțelepciunea umană în scopul formării personalității unui familist eficient și fericit.

În această accepție, *filosofia educației* ar asigura realizarea următorului *obiectiv major: valorificarea potențialului intelectual, al creativității individului prin dezvoltarea și formarea capacităților de analiză, sinteză, concretizare, generalizare, care s-ar reflecta în logica raționamentelor, formularea și argumentarea ideilor, conștientizarea și interpretarea acțiunilor privind propria conduită și comportamentul altor persoane; cultivarea înțelepciunii și capacității de a-și estima permanent și a-și reechilibra viața, activitatea, autoeducația, abordând personalitatea umană într-o continuă devenire prin valoare și pentru perpetuarea valorii autentice.*

Orice concepție privind educația include două aspecte-cheie: unul care definește esența, conținutul educației și altul ce determină scopul educației. Posibilitatea cercetării fundamentelor istorice, biopsihologice, socio-culturale, filosofice ale educației și experiența pedagogică de durată, abordate în baza valorificării acestora prin aplicarea metodelor modelării cognitive, analizei factoriale și a metodei hermeneutice ne-a permis să conștientizăm importanța filosofiei educației, ca știință și disciplină de studiu, care se predă la facultățile pedagogice, a implementării ei în teoria, metodologia și praxiologia procesului educațional, începând cu studiul valorilor chiar de la cea mai fragedă vârstă.

În contextul provocărilor lumii contemporane și în condițiile *democratizării societății, expansivității diversității culturale* [6], cu siguranță că fiecare om cult se întreabă:

- Oare în viața cotidiană omul nu are nevoie de înțelepciune și o competență axiologică?
- Oare calitățile personalității exclud necesitatea familiarizării copilului cu aspectele filosofice ale existenței umane?
- Oare educația morală și educația spirituală nu sunt axate pe etică, care este o parte componentă a filosofiei?
- Oare copilul nostru nu are nevoie de capacitatea de a analiza și a generaliza fenomenele, de a percepe nu numai fenomenul concret, dar a pătrunde în esența lui, a observa conexiunile acestuia cu alte fenomene, a vedea dincolo de ele, a observa legitățile și specificul propriei dezvoltări, a altor persoane, a sociumului întreg, concomitent cu cunoașterea fundamentelor vieții umane?

Calitățile și aspectele nominalizate mai sus nu vor fi viabile însă, dacă nu vom defini, proiecta și realiza conținutul valoric și scopul educației în contextul educației filosofice, idee promovată activ în ultimele decenii de către cercetătorii ruși [20-22], români [3-6, 8], europeni [2, 11, 15, 17-19] ș.a.

Astfel, cercetătorii ruși M.M. Бахтин și Н.Е. Щуркова consideră că *numai educația filosofică poate contribui la formarea subiectului faptei, subiectului vieții, adică a personalității apte pentru a alege independent o poziție fermă în viață, idealurile conduitei sale, a-și asuma responsabilitatea pentru viața care o va trăi* [22]. Pedagogia postmodernă are un caracter profund umanist, ea optează pentru transformarea obiectului educației/educatului în subiect, dar *subiectul trebuie să devină stăpân adevărat al situației, al alegerilor sale*

și copiii noștri trebuie să înțeleagă de la o vârstă fragedă că sunt oameni diferiți, unii plutesc conform cursului apei, ajungând acolo unde aceasta i-a adus, iar alții își construiesc o viață demnă, în conformitate cu idealurile și reprezentările sale, care au la bază valorile fundamentale umane [6, 16].

Experiența pedagogică avansată din multe state și de la noi din țară confirmă pe deplin importanța educației filosofice, a studierii disciplinei *Filosofia educației*. Mai frecvent aceasta se studiază, ca și în Republica Moldova, la facultățile pedagogice, însă sunt state care au făcut încercări serioase de studiere a filosofiei educației în școala de masă. Astfel, în Brazilia, după o perioadă de doi ani de experimentare, a fost inclusă în programul școlilor secundare de stat disciplina de studiu *Filosofia educației*. În așa mod, menționează filosoful brazilian A.Niskier, în școala noastră a început din nou să se gândească. Pentru educatori, chestiunea morală are o relevanță specială, deoarece operează cu libertatea și cu variațiile sale circumstanțiale. Axiologia, ca parte componentă a filosofiei educației, se apleacă asupra acestor aspecte – adevăr, libertate, înțelepciune – acestea sunt elementele constante ale cursului vizat [18].

Exercițiul filosofiei oferă contradicții și ambiguități care sunt proprii și vieții omenești. Recunoscând aceste fapte, încă marele Socrate a legat filosofia de viață, îndemnându-ne: *cunoaște-te pe tine însuși*, dar pentru a te cunoaște în sensul adevărat al acestui gând profund, trebuie să fii înțelept, cărturar, să abordezi omul și viața/existența umană ca cele mai prețioase valori, să axat pe studiul și promovarea valorilor, să înțelegi că dimensiunea valorică este intrinsecă educației. Este foarte important să înțelegem și să realizăm corelația dintre existența umană și valori, dintre educație și valori, dintre pedagogie și axiologie, să creăm educatului împreună cu cercetătorii, cadrele didactice, părinții, condiții favorabile din punct de vedere axiologic, începând cu familia și grădinița de copii, cu materializarea și dezvoltarea esențialei strategii: transformarea obiectului/educatului în subiect, actor al propriei educații, personalitate aptă de a depune efort sistematic în edificarea lumii sale interioare ce ar avea la bază valorile moral-spirituale. În contextul vizat, noi toți trebuie să lucrăm conștient asupra noastră, să trecem de la declarații la acțiuni concrete de autoperfecționare continuă.

În consens cu viziunile noastre este *Concepția formării modului de viață demn de Om*, elaborată și promovată de cercetătoarea rusă H. E. Щуркова (1995). Aceasta, prin esența ei, evită teoretizările excesive, formulările și acțiunile de tipul *poziția de formare, educație, de influențare a educatului* și ne orientează spre *formarea modului de viață, a condițiilor de urcare treptată a copilului spre cultură, accentul fiind pus pe reflecție, cultivarea capacităților raționale, morale și creative* [22]. Viața, existența omului, pragmatismul exagerat, procesul și rezultatul/produsul educației, confirmă însemnătatea unei educației filosofice, a necesității studierii disciplinei *Filosofia educației*, a valorificării sistemice și permanente a principiilor acesteia, mai cu seamă a esenței ei axiologice.

În ordinea de idei prezentată suntem siguri că mulți dintre noi se întrebă:

- De ce, în pofida faptului că suntem atât de informați, erudiți, pragmatici, manifestăm prea multă indiferență față de provocările timpului și ale sociumului?
- De ce suntem impertinenți, agresivi, amoral, acceptăm și comitem fapte meschine?
- De ce am devenit meșteri în *mimicrimia morală*?
- De ce permitem substituirea valorilor autentice cu cele de moment, axându-ne pe standardele duble de existență *care ne pustiesc sufletul* și nu ne aduc fericire?
- De ce orientarea de a trăi total și a te bucura de plăcerile senzuale nu-l satisfac pe om?
- De ce reducem scopul și esența vieții la valorile materiale?
- De ce înțelegem relativ târziu că viața, prezența omului în această lume, nu reprezintă un fapt numai fizic, biologic, ci și unul spiritual, rațional, iar devenirea personalității umane nu se poate aborda și împlini decât printr-o îmbinare organică a cunoașterii cu munca asiduă de autoactualizare, autoperfecționare permanentă moral-spirituală, psihofizică, estetică, intelectuală?

Sigur că putem formula acești *de ce* la nesfârșit, putem găsi chiar și justificări, scuze de orice natură, însă principalul, în opinia noastră, rezidă în faptul că ne-am dezvățat a cerceta, a vedea și a observa, a auzi, a dezvolta, a cultiva și a aprecia înțelepciunea; exagerăm însemnătatea informației, substituim procesul cunoașterii cu selectarea anumitelor informații, deseori ne lipsește logica și cultura raționamentului, nu suntem în stare să formulăm idei și să utilizăm argumentația; gândim insuficient, deseori ne conducem de *standarde duble* sau poluate axiologic de comportare; acțiunile noastre nu sunt fundamentate și exprimate în fapte demne și în limbaj clar și coerent. În mod deosebit evidențiem faptul că nu numai noi așa gândim, nu numai nouă ne aparține pionieratul în stabilirea și descrierea fenomenului respectiv.

Despre glisajul dintre valorile pozitive și cele negative, substituirea acestora prin valorile de moment meditează cercetătorii L. Lavelle [15], T. Vianu [apud 5], C. Cucoș [8], G. Văideanu [apud 10], V. Mândăcanu [16], Vl. Pâslaru [apud 10], mulți filosofi [3-5, 11, 14, 15, 18, 20] și pedagogi contemporani [6, 9, 10, 12, 21, 22]. Poetul englez T. S. Eliot scoate în evidență alarmat faptul că *pierdem înțelepciunea prin cunoaștere, iar cunoașterea prin informație*. Filosoful brazilian A. Niskier consideră că trebuie să ne întoarcem la înțelepciune, așa cum își doreau grecii, *într-un corp sănătos o minte sănătoasă* [18]. Cercetătorii ruși din domeniul științelor educației susțin că scopul educației include formarea unității dintre rațional, spiritual și creativ. Numai personalitatea care a atins acest scop *se conduce real de această triadă, devine aptă să construiască o viață demnă de Om, axată pe Adevăr, Bine și Frumos*. Numai viața construită pe valorile autentice oferă individului posibilitatea să-și capete esența sa umană, înțelepciunea, capacitatea de a se realiza ca *homo sapiens, homo creatus și homo moralis* [22].

Deși literatura de specialitate din arealul nostru, la fel, abordează unele aspecte ce țin de filosofia educației, axiologia pedagogică (Văideanu G., 2000; Călin Marin, 2001; Cuznețov Larisa, Banuh N., 2004; Roșca S., 2004 ș.a.), de educația morală, spirituală (Bujor N., 1996; Pâslaru Vl., 2003; Mândăcanu V., 2004 ș.a.), se polemizează pe marginea scopului, idealului educației și se critică esența utilitaristă și pragmatică a acesteia, totuși insuficient sau chiar deloc nu sunt abordate direcțiile ce țin de formarea culturii judecării, cultivarea înțelepciunii, valorificarea posibilităților filosofiei, axiologiei pedagogice în cultivarea și educația tinerei generații.

Cercetând o vastă literatură din domeniul științelor educației, sociologiei și filosofiei am tras concluzia că noi nu învățăm copilul a reflecta asupra esenței vieții, fericirii umane, creării condițiilor de spiritualizare a conduitei omului. Pe bună dreptate suntem de acord cu criticile unor cercetători care menționează fragmentarismul și supermodernismul educațional, axat pe implementarea unor proiecte; devierile de la o extremă la alta a conținutului și procesului educațional ce pun accentul pe un aspect sau altul al educației, ignorând esența integrării sociale, a existenței demne a omului în societate, a valorificării principiului autoperfecționării morale, fizice și spirituale permanente, care ar fi necesar a corela nu numai cu educația ecologică, axiologică, ci și cu cultivarea capacității de echilibrare/reechilibrare continuă a calității faptelor și a calității vieții umane. Este evident faptul că *orice valoare există în și prin om, raportate la temporalitate, iar valorile fiițează ca niște puncte fixe, ca repere care orientează traiectoriile umane, dau consistență acțiunilor umane* [apud 5]. De aceea noi, pedagogii și părinții, trebuie să manifestăm înțelepciune, să demonstrăm esența ei valorică și să cultivăm înțelepciunea prin exemplul propriu în toate aspectele vieții.

Suntem ferm convinși că cercetătorii și filosofii care consideră că secolul XX, cu atât mai mult secolul XXI, *se prezintă ca o mare speranță pentru promovarea reflecției filosofice, mai ales în domeniul educației, îmbogățită de suferința obiectivă în conflictele mondiale, va necesita a fi reevaluată existența umană, grație dezvoltării științifice și tehnologice* [7, 8, 11], posedă curaj civic, înțelepciune și au absolută dreptate. Noi ne asociem la constatarea filosofilor contemporani [10] *cu privire la tendințele omului actual, care se întoarce cu fața spre chestiuni delicate situate în planul transcendent, ceea ce demonstrează că vocația filosofică nu s-a stins, ci dimpotrivă a ieșit revigorată de regândirea propriei științe și ne asumăm riscul să completăm această idee cu una ce ține de filosofia practică, enculturația individului pentru realizarea personalității sale în calitate de familist, profesionist și cetățean al țării sale și al Lumii* [10].

În baza celor expuse și în contextul axiologiei pedagogice, vom aborda problema valorificării ethosului pedagogic familial, adică a culturii familiei în procesul educației pentru familie. Sperăm că acest studiu va fi de un real folos cadrelor didactice, studenților și părinților care sunt preocupați de cizelarea competențelor sale privind educația copiilor, autoeducația și îmbogățirea culturii familiei sale.

În contextul dat, cultura familiei reprezintă totalitatea valorilor materiale și spirituale pe care le posedă și promovează aceasta ca instituție socială. Valorile spirituale rezidă în cunoștințele variate pe care le posedă membrii familiei, virtuțile, convingerile, tradițiile, modelele comportamentale ale părinților, copiilor, bunicilor și atitudinile valorice ale acestora, care au la bază Binele, Frumosul, Adevărul și Sacrul.

Pornind de la definiția lui **M. Rokeach** (1973), *valoarea este o credință durabilă asupra unui mod de existență, care ar fi preferabil din punct de vedere personal și social*, și se clasifică în *valori-scopuri* și în *valori instrumentale* [apud 10], care se referă la mijloacele utilizate în atingerea acestora. Modul de a acționa, de a fi reprezintă această *credință durabilă* ce reflectă raporturile care exprimă concordanța dintre idei, fapte, lucruri, sprijinind acțiunea umană. Atunci când valorile orientează sau sprijină acțiunea educativă, care este și ea o acțiune umană, ele se transformă în valori educative și din acest moment devin funcționale, adică se aplică activ în practica educațională [10].

Potrivit sociologilor **B. Terrisse, S. Trottier** (1994), **P. Durning** (1995), *valorile educative sunt tridimensionale*, comportând *dimensiunea cognitivă*, întrucât presupun un ansamblu de cunoștințe cu caracter normativ, incluzând și evaluarea, *dimensiunea afectivă*, deoarece presupun un atașament diferențiat pentru un mod sau altul de viață, și cea *conotivă*, deoarece valoarea orientează și ghidează acțiunea. În consecință, devine important să stabilim prin ce se aseamănă și prin ce se deosebesc aceste concepte: *valori educative* și *atitudine educativă*.

Cercetătorul francez **P. Durning** ne convinge că conceptul *atitudine educativă* este utilizat de numeroși autori într-o accepțiune foarte apropiată de cea a termenului *valoare*, întrucât posedă aceleași trei dimensiuni. El explică acest concept în baza definiției lui G. Allport, menționând că *atitudinea este o stare mentală și neurofiziologică, inclusă în experiență, care exercită o influență dinamică asupra individului pregătindu-l să reacționeze într-un mod particular la un anumit număr de obiecte și situații* [apud 10].

Elementele comune, evidențiate de sociologi și pedagogi, ne permit să situăm atât valorile, cât și atitudinile din punct de vedere pedagogic pe poziții de finalități, de conținuturi, dar și de principii sau mijloace ale acțiunii educative, ceea ce este foarte important pentru realizarea procesului educativ, deoarece îl ghidează și-i oferă calitate [4-8].

Unii sociologi înglobează elementele enumerate într-un concept generalizator *ethos pedagogic* (P. Bourdieu, 1964; J. C. Passeron, 1970). Acceptăm acest concept și completăm sintagma respectivă cu termenul *familial*, pentru a orienta și a localiza elementele acestuia.

Analizând cultura influențelor relaționale și acțiunile educative ale societății și familiei, putem stabili elementele *ethosului pedagogic familial*, care, desigur, variază de la o societate la alta, de la o familie la alta, în funcție de foarte mulți factori: tradiția culturală, iar în cazul familiei depinde de vârsta părinților, studiile și nivelul de inteligență a adulților, componența familiei, coeziunea și adaptabilitatea ei, condițiile de trai, tradițiile familiale, particularitățile individual-psihologice ale membrilor familiei, concepția despre lume și cea pedagogică a acestora.

Literatura de specialitate, studiile empirice și investigațiile noastre denotă faptul că în majoritatea lor, familiile contemporane, în principiu, orientează copiii spre valorile general-umane și cele naționale, formând un ansamblu de atitudini valorice, însă acest proces complicat scoate în evidență o anumită variabilitate a fenomenului educațional, care, conform cercetătoarei **E. Stănculescu** (1997), este reflectată de *întreaga tradiție etnografică și antropologică*. Savanții au ajuns la concluzia, scrie cercetătoarea, că *există o variabilitate socioculturală: fiecare grup investigat, fiecare cultură se caracterizează printr-un sistem specific al educației ce corespunde de fapt structurilor sociale și culturale* [apud 10].

Analiza mai multor cercetări în domeniu și investigațiile noastre au permis să observăm un șir de diferențe, mai cu seamă în direcția transmiterii valorilor instrumentale și cea de formare a trăsăturilor de personalitate, pe care părinții contemporani le consideră ca cele mai importante și necesare pentru integrarea socială a copiilor lor, în general, și, integrarea acestora în familie, în special. Sondajele efectuate ne-au demonstrat că în familiile din *mediul urban sunt valorizate următoarele trăsături de personalitate*: raționalism/pragmatism (83%); bunătate (82%); creativitate/a fi inventiv (79%); independență (68%); spirit de inițiativă (67%); perseverență (65%); responsabilitate (64,5%); tact (61%); onestitate (59%), credință (74%).

Familiile din mediul rural valorizează: bunătatea (92%); hărnicia (91%); acuratețea (77%); voința (75%); chibzuința/înțelepciunea (65%); onestitatea/om cumsecade (64%); credința (87%), responsabilitatea (54%).

Pentru etapa actuală foarte complicată, când țara face primii pași pentru a ieși din criza dură social-economică, iar familia este insuficient protejată de stat, aceasta, desigur, reacționează prin mecanismul propriu de adaptare a membrilor săi la schimbarea condițiilor vieții, dar observăm că oamenii sunt dornici de înțelepciune, sunt orientați spre spiritualizarea vieții, spre valorile autentice, în pofida oricăror constatări și sentințe nefaste. Sondajul realizat ne-a demonstrat că 87% din părinți și 83% din adolescenți pledează pentru o educație în conformitate cu principiile eticii creștine, care desigur, confirmă ideea despre revenirea la planul transcendent al existenței umane, expusă de filosofi, citată mai sus de noi.

Familia ca valoare o consideră foarte importantă 83% de tineri și adolescenți, prioritară se consideră și calitatea de *bun familist* (97%).

Diversitatea opiniilor formulate rezultă și din structura socială, apartenența profesională, nivelul de instruire a părinților și, desigur, mediul de trai, condițiile concrete de viață. Nu putem trece cu vederea faptul că sunt anumite diferențe între familiile din mediul urban și cel rural, între familiile ce locuiesc în zona de nord, de sud sau centrală a Moldovei; între familiile ce locuiesc într-o rază apropiată sau îndepărtată de oraș; între

famiile tinere și cele ce au o anumită experiență de viață, între familiile ce aparțin diferitelor categorii socioeconomice.

Cercetările efectuate au avut drept scop a reliefa importanța familiei în transmiterea valorilor și formarea atitudinilor, cultivarea înțelepciunii. Este evident faptul că și conținutul ethosului pedagogic familial e puternic influențat de instituția de învățământ, mai întâi de grădinița de copii, apoi de școală. Odată cu plecarea copilului la grădiniță, apoi la școală, aceste instituții devin o componentă reală a vieții de familie ce contribuie nu numai la valorizarea copilului, dar și a părinților, și anume, aceste instituții trebuie să devină modele de promovare a înțelepciunii, a autoperfecționării morale și spirituale.

La etapa actuală, societatea a conștientizat faptul responsabilității duale vizavi de educația copilului: a familiei și a instituției de învățământ, accentul fiind pus pe colaborare și parteneriat.

Observațiile empirice, investigațiile privind colaborarea școală–familie și literatura de specialitate [6, 7, 10, 12] susțin teza potrivit căreia evoluția sistemului de învățământ nu a condus la o demisie parentală, ci, dimpotrivă, a stimulat o redefinire a rolului părinților și familiei în educația copiilor. Dacă analizăm domeniile vieții de familie, influențate de grădiniță și școală [6] și cele trei tipuri de cultură ce funcționează în societate, apoi putem stabili interdependența acestora și rolul lor în formarea și completarea ethosului pedagogic familial, care reprezintă fundamentul cultural al acesteia și factorul hotărâtor al educației pentru familie, pentru viața de calitate, axată pe valorile autentice ale tinerei generații.

În lucrarea sa *Le Fosse des generations* (1970), **M. Mead** analizează deosebirile esențiale existente între mecanismele învățării specifice unor culturi ce diferă prin complexitatea lor, dar care interrelaționează și interferează, asigurând transmiterea valorilor și formarea personalității prin fixarea *habitusului primar* [17] în individ. Astfel, autoarea distinge trei tipuri de culturi:

- *tipul postfigurativ*, în care cultura se transmite de la părinți la copii;
- *tipul cofigurativ*, în care învățarea culturală se realizează în grupurile de egali; copiii și adulții învață de la membrii generației din care fac parte;
- *tipul prefigurativ*, în care părinții învață de la copiii lor.

Analiza culturii/ethosului pedagogic familial prin prisma concepției respective permite să observăm un *aliaj de elemente ce aparțin celor trei culturi*. În virtutea faptului că societatea umană îmbină trei generații, acestea sunt prezente și în familie la nivel microstructural. La formarea ethosului pedagogic familial participă toate cele trei culturi. În continuare analizăm cele trei tipuri de culturi pentru a stabili esența filosofiei practice pe care ne vom axa în educație.

Cultura postfigurativă aparține generației de vârstă a treia – bunicilor. Ea conservă și perpetuează valorile și tradițiile, în cazul nostru, obiceiurile și tradițiile legate de căsătorie, familie, educația copiilor, spiritualizarea, educația pentru credință, educația și pregătirea tinerei generații pentru viața de familie. Savanții consideră că și cultura postfigurativă conferă culturii umane *o mare stabilitate* [10]. Mijloacele pe care le aplică bunicii noștri reprezintă modelul lor comportamental, condițiile de viață și anturajul calm și sfătuitor.

Cultura cofigurativă este axată mai mult pe utilitarism, pe modelul omului de succes, predominant în procesul de socializare a membrilor familiei și care rezidă în preluarea comportamentelor și viziunilor din grupul de similitudine. Aceasta nu înseamnă că societatea și familia se dezic de modelul postfigurativ. În toate culturile cofigurative, adulții păstrează o poziție dominantă, în sensul că anume ei fixează cadrul și limitele în care cofigurația poate avea loc și acceptă sau resping comportamentele inovatoare. Cultura cofigurativă în cadrul familiei întreține sentimentul schimbării continue, dar uneori creează situații de frustrare, incertitudine și insecuritate membrilor familiei. Aceste fenomene le putem observa deseori în familiile restrânse de tip nuclear, unde lipsesc bunicii [10].

Cultura prefigurativă, centrată pe copil, vine să le completeze pe cele două, mai cu seamă în perioada când copilul începe a frecventa grădinița și școală, aducând cu sine noi cunoștințe, abilități și reguli de viață, comportare, valori [17].

La examinarea procesului de pregătire pentru viața de familie în aspectul realizării educației filosofice, noi ne-am axat pe *ideea coexistenței echilibrate a tuturor generațiilor, bazată pe simetrie, complementaritate, reciprocitate și parteneriat; pe principiul valorificării înțelepciunii, culturii judecății, raționamentului, schimbului de opinii, cercetare și observare; cunoașterea profundă a legităților dezvoltării sociumului, existenței/vieții și gândirii umane*.

Dacă apelăm la aspectul psihopedagogic al formării personalității, care indică faptul că fundamentul acesteia se plăsmuiește în primii 7 ani de viață a copilului, înțelegem cât de importantă este familia pentru copil, și anume, ethosul pedagogic familial. Completarea lui se efectuează de toți membrii familiei și colaboratorii instituțiilor de învățământ, care realizează pregătirea specială a viitorilor familisti și părinți sau organizează educația continuă a acestora.

Pentru a ghida procesul de completare a *ethosului pedagogic familial* destinat formării familistului eficient, am stabilit că este necesar a cunoaște și a analiza componentele acestuia prin prisma *perspectivelor culturii organizaționale* [10], deoarece grupul familial, de asemenea, se constituie și funcționează ca o instituție organizată de oameni, necesitând o dirijare eficientă din partea adulților, pe care am definit-o ca *management familial*.

Clasificarea componentelor culturii în *materiale și spirituale* a fost depășită prin introducerea altui construct diferențiator, și anume, dimensiunea *obiectivă și cea subiectivă* [ibid 10].

Există o mulțime de aspecte ale vieții familiale, cel *material/economic, statutar, comportamental și spiritual*. *Dimensiunea obiectivă* a culturii familiale se manifestă la nivelul comportamental și la nivelul produselor acesteia, iar *dimensiunea subiectivă* se constituie din elemente ideatice, filosofice, ambele, însă, având o mare importanță în viața de familie și educația copiilor pentru familie.

În concluzie, considerăm foarte importante elementele dimensiunii subiective ale culturii familiale, deoarece, pe de o parte, ele subordonează elementele dimensiunii obiective, prin care acestea se exprimă, iar pe de altă parte, conținuturile lor spirituale sunt cele care conferă valoare materiei. Credințele reprezintă, în sensul curent, gradul de adeziune pe care-l putem acorda unei idei, unui cuvânt, unui comportament sau unui om.

În cadrul ethosului pedagogic familial, orientat spre formarea familistului eficient, este foarte important ca și *credința* să se îmbine organic cu dragostea, înțelepciunea, să aibă drept obiect nu numai religia, în cazul nostru creștină ortodoxă, ci și stima, iubirea, încrederea în sine și persoana de gen opus cu care, de fapt, individul trebuie să creeze împreună o familie durabilă, armonioasă, cuvântul, onoarea acesteia, dar și propria onoare și onestitate.

Din punct de vedere psihopedagogic, o deosebită importanță are și credința în forțele proprii, ceea ce îi conferă personalității umane încredere în sine, în capacitățile sale. În această ipostază se conturează sarcina de a orienta educația copilului și autoeducația adultului spre *cunoașterea de sine*, cunoașterea particularităților de gen, de conviețuire în familie și *cunoașterea lui Dumnezeu* [7, 8, 10, 15-17 ș.a.]. În acest context, *valorile* reprezintă un element foarte important al ethosului pedagogic familial, deoarece ele condiționează și dinamizează acțiunile omului. Sensul curent al valorii rezidă într-o *calitate a lucrurilor, a persoanelor, a conduitelor, pe care conformitatea lor cu o normă sau proximitatea unui ideal le face în mod particular demne de stimă*. Aici prezintă o deosebită importanță relația dintre valoare și educație, axarea pe principiile filosofiei educației, deoarece *valorizarea valorilor* (P. Andrei, 1973) reprezintă unul dintre reperele fundamentale ale umanizării copilului și ale dezvoltării potențialului său creativ psihologic și social.

Dincolo de interpretările cultural-antropologică (M. Măciu, 1995; Л.М. Лузина, 2000), cultural-filosofică (L. Antonesei, 1966) și cultural-psihologică (L. Rusu, 1968), este necesar a reține că *în structura valorii distingem o componentă obiectivă referitoare la proprietățile obiectului, relațiile dintre oameni, situațiile de viață, creațiile materiale și spirituale din punctul de vedere al utilității și o componentă subiectivă care vizează capacitatea omului de cunoaștere și transformare a realității*, pe care trebuie să axăm educația familială și cea pentru familie.

Vorbind de un *sistem de valori în cultura poporului nostru* [5, 9, 10] important pentru formarea personalității copilului ca membru activ al societății, al familiei, am putea menționa:

- valorile general-umane, considerate *valori-scopuri*: Adevărul, Binele, Sacrul, Frumosul, Democrația etc.;
- valorile democratice, înțelese ca *valori-mijloace*, specifice diferitelor componente ale vieții și existenței umane, acestea fiind: *libertatea, drepturile și obligațiile omului, toleranța solidaritatea, responsabilitatea*.

Evident, atare clasificare este deschisă pentru completare, astfel, pentru formarea personalității umane în contextul educației filosofice ar fi necesar să abordăm și să valorificăm în viața cotidiană și procesul de învățământ următoarele categorii de valori:

- a) *vitale*, necesare pentru securizarea vieții și formării unui mod sănătos de viață în cadrul familiei: sănătatea fizică și psihică, tonusul și forța fizică, frumusețea și armonia fizicului și psihicului etc.;
- b) *ecologice*, necesare omului pentru ocrotirea mediului ambiant: aer curat, apă potabilă, peisaj plăcut etc.);
- c) *morale, politice, juridice, istorice*, necesare existenței unui stat, națiuni, familii, precum: binele, onestitatea, suveranitatea, demnitatea, patriotismul, curajul, înțelepciunea etc.;

d) *estetice și religioase* ce vizează dragostea, fidelitatea, spiritualizarea comportamentului, contemplarea lumii, formarea concepțiilor, credința omului, frumosul din natură, comportare, artă etc.;

e) *teoretice*, necesare cunoașterii și creației umane [5, 9].

Într-o corelație permanentă cu sistemul de valori trebuie să fie realizată educația în cadrul familiei, pentru familie, începând cu nașterea copilului. În acest sens, o importanță mare are exemplul adulților: a bunicilor, părinților, fraților/surorilor mai mari și a altor rude. Persoana care este *purtător al valorilor autentice*, promovează activ valorile, este în stare să formeze, să *contamineze*, în sensul pozitiv al acestui cuvânt, o altă persoană din punct de vedere axiologic, formându-i anumite orientări valorice, o poziție și un mod demn de viață.

Lipsa timpului liber pentru membrii adulți ai familiei din cauza programului profesional încărcat și a distorsiunilor sau lipsei organizării lui eficiente la copii este considerată deseori ca justificare a lipsei de inițiativă în ceea ce privește realizarea educației axiologice/filosofice, a autoperfecționării permanente.

Spre regret, gradul de investigație a problemei cu privire la planificarea și dirijarea timpului liber în cadrul școlar este modest, dar, totuși, literatura consacrată de ultimă oră reflectă unele aspecte ce țin de managementul timpului liber (C.Cucoș), de conținutul și tipurile de activități destinate valorificării timpului liber a elevilor (S.Cristea; I.Nicola; E.Weber; J.Dumazedier; И.П. Подласый ș.a.), dreptul la odihnă, la joc și activități recreative în timpul liber (M.Djuvara, I.Dogaru, M.Dumitrana), pe când problema educației pentru timpul liber în cadrul familial este abordată insuficient.

În contextul dat, cercetarea noastră va fi axată pe determinarea unor repere teoretice, metodologice și praxiologice ale educației pentru timpul liber în cadrul familiei în corelație cu educația filosofică, autoeducația, formarea și autoperfecționarea personală a individului. În prim-plan recurgem la analiza conceptelor-cheie: *timp liber, cu referire la timp; educație pentru timpul liber; managementul timpului liber*.

Dicționarul explicativ al limbii române (1998) oferă o definiție a *timpului* foarte clară. Astfel, timpul reprezintă o dimensiune a Universului după care se ordonează succesiunea ireversibilă a fenomenelor. O altă explicație: timpul are durată și se consideră perioadă, care poate fi măsurată în ore, zile etc., ce corespunde desfășurării unei acțiuni, unui fenomen, unui eveniment; scurgere succesivă de momente; interval, răstimp, răgaz. Sugestivă este și explicația conform căreia timpul reflectă fiecare dintre fazele sau momentele unei mișcări, ale unei operații, ale unui fenomen sau ale unei acțiuni (DEX, p.1092).

Dicționarul de filosofie Larousse (1991) evidențiază faptul că timpul este un mediu infinit în care se succed evenimentele. Timpul deseori este considerat ca o forță care acționează asupra lumii și ființelor. Timpul este acela care face ca prezentul să devină trecut. Principala caracteristică a timpului este ireversibilitatea lui. Cele trei dimensiuni ale timpului sunt prezentul, trecutul și viitorul [7, p.343]. În consens cu cele menționate anterior și într-o evidentă conexiune cu problema specificului timpului și a educației filosofice, este ideea expusă de Sfântul Augustin, care ne atenționează asupra faptului că *în suflet există cele trei instanțe ale timpului: prezentul, trecutul și viitorul*. Un îndemn convingător pentru cultivarea și educația persoanei cu privire la prețuirea și valorificarea eficientă a timpului, necesitatea conștientizării faptelor noastre și calitatea vieții trăite de om, se poate sesiza în chintesența temporalității, lucid redate de savant în următoarea formulă: *numai în suflet putem găsi un prezent referitor la trecut, memoria; un prezent referitor la prezent, percepția, și un prezent referitor la viitor, așteptarea* [apud 20]. Gândul atât de clar expus de Sfântul Augustin ne orientează spre concluzia că **educația omului necesită o urgentă redimensionare, strategia de bază fiind formarea și autoperfecționarea nucleului spiritual al personalității umane, care treptat, pe măsura dezvoltării omului, conștiinței acestuia, implică cultivarea morală, civică, intelectuală, tehnologică, estetică și psihofizică**. Omul trebuie educat astfel, ca să-și trăiască viața din plin, calitativ în prezent pentru a fi în stare să proiecteze destoinic viitorul său și al copiilor săi ca mai apoi să nu sufere din cauza unui trecut nedemn. Urmașii noștri trebuie să aibă modele demne de urmat. Cultura civilizației și experiența de viață ne demonstrează că formarea spiritualității la om reprezintă acel fundament pe care poate fi implementată moralitatea și inteligența umană ce ar permite fiecărei persoane să fie cu adevărat fericită, să trăiască într-o armonie cu sine, cu Lumea, Universul, Natura și Divinitatea.

Reputatul filosof german Im. Kant definește timpul ca *pe o formă a priori a sensibilității, adică ca pe o condiție a oricărei experiențe*. *Timpul, în viziunea filosofului, este forma sau caracterul oricărei experiențe pe care conștiința umană o are despre ea însăși, dar și despre toate fenomenele exterioare, în măsura în care acestea trebuie să-și facă loc în experiența noastră* [14]. În acest context, adulții, în calitate de părinți, sunt datori să facă tot posibilul pentru a forma la copii o experiență de viață axată pe valorificarea Sacralului, Binelui, Adevărului, Frumosului.

Dacă comparăm fenomenele ce influențează existența umană, credem că timpul va fi unul dintre cele mai frecvent abordate în artă/muzică, literatură etc., operele filosofice, istorie, pedagogie și științele economice. În arta se redă mai frecvent nostalgia trecerii timpului, ireversibilității acestuia, care suscită regretul după un sentiment de iubire ce a trecut sau angoasa unui sfârșit apropiat.

În operele filosofice se evidențiază faptul că timpul are o istorie, cea a instrumentelor de măsurat care servesc la perceperea lui; că timpul este o mișcare ciclică în care trecutul se repetă; că acesta este una din proprietățile obiective ale fenomenelor naturale; succesiune de intervale regulate și rezultat al evoluției raporturilor omului cu sine însuși și cu lumea; că timpul este un absolut, o formă a priori a sensibilității; că timpul este un loc al realizării libertății umane; că reprezintă un sistem de relații dintre temporalități multiple și heterogene; că timpul este un fenomen ireversibil, linia continuă a acestuia ce avansează din trecut spre viitor, deschizând prezentul către libertatea umană. Concomitent cu problema timpului, se abordează și problema eternității, moralei, valorilor fundamentale [5, 9, 11, 14, 15, 18, 20]. Filosofia mai analizează fenomenul libertății, care este definit ca absența constrângerii sau o stare a individului care face ce vrea.

În operele pedagogice timpul este abordat ca o perioadă, durată în care se realizează anumite conținuturi pentru a atinge finalitățile educaționale proiectate. Pedagogia postmodernă este axată pe principiile educației permanente, care presupune o formare și autoformare permanentă a individului.

Istoria operează cu numele personalităților ce au trăit și au activat într-o anumită perioadă de timp, analizând contribuția acestora în evoluția civilizației. Pentru istorie sunt importante evenimentele, premisele și consecințele lor.

Dacă ne referim la noțiunea de *liber* cu referire la timp, apoi DEX ne atenționează că *timpul liber reprezintă fenomenul bine cunoscut de toți ce denotă o perioadă de timp când individul este scutit de obligațiile pe care le are în mod obișnuit și de care dispune la bunul său plac* (DEX, p.570-571).

E.Weber consideră că cele două noțiuni *timp* și *liber*, care alcătuiesc conceptul de timp liber, exprimă o anumită perioadă de timp din viața omului, zilnic, lunar, anual, pe care individul o trăiește *liber de și liber să facă orice ar dori* [apud 1].

Așadar, timpul liber reprezintă o perioadă concretă din viața omului când acesta se eliberează de orice obligații și este liber să-și aleagă anumite activități sau preocupări. Timpul reprezintă o dimensiune a existenței umane, care îi permite omului să acumuleze o anumită experiență de viață. Important, în contextul dat, este să reținem fenomenul ireversibilității timpului ca să nu avem apoi remușcări de conștiință cu privire la faptele noastre, modul de viață ales, calitatea acesteia. Timpul liber poate fi definit ca acel interval de timp pe care îl folosim la bunul nostru plac, care poate fi planificat și dirijat în conformitate cu propriile îmbolduri, interese, dorințe, alegând și realizând acele activități ce corespund înclinațiilor și aspirațiilor personale.

Ideea de timp liber nu este nouă, ea este vehiculată încă din antichitate și credem că acest fapt nu trebuie să ne mire, deoarece, dacă oamenii muncesc practic întreaga viață, desigur, ei trebuie să aibă un răgaz ca să se odihnească. Astfel, Aristotel menționa că *timpul liber nu înseamnă sfârșitul muncii, ci, dimpotrivă, munca înseamnă sfârșitul timpului liber* [apud 11].

Această idee este valoroasă prin faptul că scoate în evidență caracterul continuu al muncii. Munca reprezintă factorul decisiv al existenței umane și al devenirii personalității, indicând concomitent posibilitatea de alternare a muncii și timpului liber, subtil orientându-ne spre o altă noțiune – *bugetul de timp*. Literatura de specialitate elucidează definiții, caracteristici și viziuni cu privire la conceptul nominalizat [1, 2, 7, 13, 19]. Analizând esența acestora, putem conchide că bugetul de timp al omului reprezintă resursele temporale de care dispune individul și care se constituie din trei mari secvențe: *timp de muncă*, destinat studiilor, activității profesionale; *timp de soluționare a necesităților fiziologice, social-culturale/gospodărești și timpul liber*, trăit după bunul plac al omului [1, 2].

Deseori participăm la discuții, suntem martori la un șir de întrebări pe care le adresează părinții pedagogilor și psihologilor cu referire la problema educației copiilor pentru ca aceștia să fie capabili a-și planifica și folosi rațional și interesant timpul liber. Pe părinți îi interesează dacă este corect ca ei să se implice în organizarea timpului liber al copiilor lor (47%). Unii dintre adulți consideră că este important să învățăm copilul a munci eficient, dar timpul liber vor învăța ei și singuri să-l folosească (53%). Specialiștii din domeniul științelor educației [6-8, 10, 15, 16, 19 ș.a.] consideră că și competențele, și abilitățile individului de a-și organiza eficient timpul liber sunt într-o strânsă legătură cu educația și cultura acestuia. Desigur, acțiunile, conduita și faptele persoanei în procesul muncii ne pot spune multe lucruri despre om, însă mult mai profund îl putem cunoaște după modul în care acesta își valorifică timpul liber. Programul și timpul de muncă sunt prevăzute

și reglementate din exterior, de variate regulamente, contracte de muncă, coduri deontologice. Necesitatea în surse de existență îl obligă pe om să muncească bine, însă timpul liber, conținutul, modalitatea și strategia de planificare, organizare și valorificare a timpului în afara obligațiilor de muncă, depinde de educația primită în copilărie, de modelele comportamentale însușite în familie, modul de viață pe care îl urmează omul, de cultura lui. Are absolută dreptate B. Russel când afirmă că *folosirea înțeleaptă a timpului liber este un produs al culturii și al educației*. Noi ținem să completăm acest gând lucid cu ideea că folosirea înțeleaptă a timpului liber și educația pentru timpul liber începe în familie de la cea mai fragedă vârstă și continuă întreaga viață prin eforturi de autoeducație și autoperfecționare.

Viziuni interesante cu privire la conexiunea educației și valorificarea eficientă a timpului o aflăm în operele pedagogilor din toate epocile. Credem că merită o deosebită atenție accepțiunea lui I. A. Comenius, care ne învață că *cel mai important în educație nu este să câștigăm timp, ci să-l pierdem*, iar J.J. Rousseau, ne orientează spre o *regulă utilă a oricărei educații care constă în faptul de a ști cum să pierdem timpul* [apud 11].

Acest succint excurs în epistemologia timpului liber ne orientează spre problema educației pentru timpul liber, abordată de cercetătorii din domeniul științelor educației în contextul noilor educații [7, 8]. Convingător despre necesitatea, obiectivele și conținutul educației pentru timpul liber scrie C. Cucoș. Cercetătorul menționează faptul că în condițiile în care timpul liber are tendința să crească, oamenii trebuie să fie învățați a se bucura de acesta. Fără o pregătire adecvată, timpul pentru sine poate deveni o povară, un motiv al decăderii, al alunecării în plictiseală și inactivism. În acest sens, autorul scoate în evidență patru traiectorii acționale:

- obișnuirea indivizilor de a-și gestiona cât mai bine temporalitatea pentru a dispune și de timp liber;
- încărcarea timpului liber cu activități recreative, productive etc., care să aducă bucurii și împliniri persoanei în cauză, tonifiind existența și accentuând gustul de a trăi;
- realizarea unor alternanțe și complementarități adecvate între activitățile din timpul liber (fizice, spirituale, de plăcere, de interacțiune, necesare, obligatorii etc.);
- corelarea activităților din timpul liber cu practicile formale sau cvasiformale, în perspectiva valorificării la scară socială prin diferite tipuri de asociații, școli ale femeilor, bătrânilor etc.

Un alt cercetător român, S. Cristea, abordează educația pentru timpul liber prin prisma activităților specifice educației nonformale, proiectate, realizate și dezvoltate în afara școlii. Acestea sunt divizate de către cercetător în două categorii distincte: activități perișcolare și activități parașcolare [6].

Activitățile perișcolare, organizate pentru valorificarea educativă a timpului liber prin intermediul:

- a) *resurselor tradiționale* de tipul excursiilor, cluburilor, taberelor, vizitelor/vizionării spectacolelor de teatru, operă, balet, filmelor, expozițiilor etc.;
- b) *resurselor moderne* de tipul discotecii, videotecii, mediatecii; instruirii asistate de calculator; rețelelor de programe nonformale; radio, tv școlară etc.

Activitățile parașcolare, organizate în mediul socioprofesional, ca soluții alternative de perfecționare, reciclare, instruire permanentă, instituționalizate special la nivel de presă pedagogică, emisiuni radio-tv, școlară; cursuri, conferințe tematice cu programe speciale de educație și autoformare permanentă.

Noi am cercetat educația pentru timpul liber în corelație cu problematica lumii contemporane, educația familială, promovarea educației filosofice, a dezideratelor *noilor educații*, a conținuturilor generale, axate pe *concepția formării modului de viață demn de Om*, elaborată și fundamentată de H. E. Щуркова și a concepției noastre cu privire la educația pentru familie în baza valorificării planului formal, nonformal, informal, a modelului sintetic operațional de realizare a educației pentru familie prin intermediul instituțiilor de învățământ de toate nivelurile în contextul abordării familiei în tripla ipostază de actor, agent și partener educativ (Larisa Cuznețov, 2005).

Reieșind din considerațiile expuse și teza abordării timpului ca valoare și prioritate de autoeducație, formare și autoformare personală, urmează să elucidăm unele aspecte filosofice și economice ale educației pentru timpul liber.

Primul aspect ține mai mult de axiologie, deoarece anume conținutul acestei secvențe de timp poate avea un caracter valoros, profund cognitiv și moral, atunci când individul îl planifică și îl consumă rațional, lărgind sfera de cunoaștere, autoperfecționare, dezvoltare a creativității, optimizând propria conduită, viața sa și a altor persoane. Anume secvența de timp, apreciată de persoană ca timp liber, are un caracter informal, fiind resimțită ca apropiată și plăcută, trăită de subiect în afara obligațiilor legate de învățătură, profesie sau activități gospodărești, de care beneficiază de facto fiecare persoană și pe care o putem valorifica diferit, rezervând timp și pentru relaxare, odihnă, reflecții, meditații, autoanalize, introspecții, astfel încât propria

poziție, atitudinile, capacitățile de autoperfecționare a acestuia să contribuie esențial la îmbunătățirea modului de viață, asigurând calitatea ei, făcându-l fericit pe om.

Teza dată este într-un relevant unison cu concepția cercetătoarei H E Шыrkova, redată în lucrarea sa *Modul de viață, demn de Om și formarea acestuia la elev* (1995), în care educația este determinată ca proces treptat, special orientat, de includere a copilului în cultura societății contemporane, proces de dezvoltare a capacităților de integrare și conviețuire în socium, edificând un mod de viață demn de Om [22].

Analizând concepția expusă, observăm că autoarea definiției omite formulări de tipul: *educatorul care influențează, formează, dezvoltă, controlează etc.* După cum am menționat anterior, cercetătoarea optează pentru formarea modului de viață prin crearea condițiilor favorabile pentru ca copilul să *urce treptat spre cultură*. În acest caz este important ca educatorul să fie un purtător/model pozitiv al acestei culturi, persoană care cunoaște prețul timpului, este în stare să-l planifice și să-l dirijeze rațional. În consens cu viziunile expuse și filosofia generală a relației spațiu–timp–valoare, vine și abordarea problemei ce ține de importanța timpului pentru om în științele economice. Literatura de specialitate din domeniul științelor economice reflectă mai multe optici privind rolul timpului în activitățile umane. Viziunile acestora au fost sintetizate în următoarele trei abordări: *timpul ca substanță primordială; timpul ca sistem referențial; concepția relațională despre timpul economic* [1, 3, 8].

Timpul ca substanță primordială are ca suport teoretic concepția timpului ca resursă. Momentul-cheie aici rezidă în faptul că timpul este o resursă limitată atât pentru individ, cât și pentru societate. De aceea, economisirea timpului este o problemă centrală pentru societatea modernă. Axându-se pe acest postulat, economiștii au formulat și au fundamentat legea generală a economiei de timp, conform căreia bunurile economice vor avea valoare obiectivă dată de timpul de muncă [2].

Economistul N.E. Roegen are un punct de vedere special cu privire la timp ca substanță primordială. Cercetătorul are ca punct de plecare legătura dintre valoare și utilitate, demonstrând că activitatea economică și cea educațională presupune transformarea entropiei joase în entropie înaltă; deoarece nu există procese de transformare inversă, se poate deduce că timpul economic este ireversibil. Tocmai acest fapt este responsabil de creșterea valorii unor bunuri economice odată cu trecerea timpului. Cantitatea și calitatea educației face din resursa temporală un factor esențial de progres. Este evident faptul că abordarea timpului ca resursă–valoare nu este o temă doar de natură economică, ea are conotații care țin de nivelul oportunităților oferite de societate, de înțelegerea corectă a libertății. Toate acestea sunt elemente indestructibile ale educației și finalitățile acesteia [19].

Un alt aspect al timpului–resursă este cel al valorii sale pentru consumator. Aspectul dat este atașat, cel mai frecvent, la timpul liber. Folosirea cu succes a acestui segment de timp este dependentă de gradul de instrucție și educație, consideră C. Angelescu [1].

N.Georgescu–Roegen în lucrările sale confirmă această teză și include timpul liber în ecuația economică, criticând ideea lui K. Marx după care timpul liber nu are valoare. Timpul devine constituent al valorii atunci când este vorba de capitalul uman. Aici timpul necesar formării forței de muncă reprezintă unul dintre elementele principale ale determinării nivelurilor de salarizare. În plus, timpul liber nu mai este apreciat doar ca timp al refacerii capacității de muncă, ci ca timp necesar dezvoltării personalității umane [1, 2, 13], în care individul se poate autoperfecționa folosind variate bunuri materiale și spirituale, produse de oameni în timpul destinat muncii.

Un alt cercetător, G.Becker, propune încorporarea sistematică a timpului nelucrător în analizele economice, considerând că acesta este destinat activităților de consum, care combină timpul și bunurile de pe piață pentru a produce mai multe mărfuri de bază [2]. Problema investiției în capitalul uman este similară cu consumul de timp și bunuri pentru a merge la școală, pentru a se califica, pentru a-și optimiza modul de viață, deci, timpul pur și simplu nu poate fi abordat altfel, decât ca o valoare, o substanță primordială.

O altă optică de abordare a timpului cea mai frecvent întâlnită în domeniul științelor economice contemporane este cea a *timpului ca sistem referențial*. În sensul dat, timpul reprezintă o mișcare, un cadru de referință universal în interiorul căruia se desfășoară toate activitățile umane. În contextul respectiv, precizările vizavi de perioada de timp în procesul studierii echilibrului cerere-ofertă reprezintă o formă de manifestare a timpului ca sistem referențial. În planul educației această latură a timpului presupune o abordare intertemporală și intergenerațională, una fiind generația ce efectuează educația și alta cea care beneficiază de aceasta. Aspectul intertemporal ține de procesul alegere-renunțare, ceea ce înseamnă consumul unui bun sau amânarea acestuia într-o anumită secvență de timp.

Concepția relațională despre timpul economic a fost dezvoltată de G. Myrdal și W.W. Rostow. Esența acesteia constă în faptul că timpul-istorie poate fi de un real folos din perspectiva identificării punctelor pe traiectoria dezvoltării economice a variatelor zone, regiuni, state. Cele cinci stadii de dezvoltare economică, fundamentate de W.W. Rostov, pot fi considerate și trepte ale educației și instrucției, care ne ajută să înțelegem și să învățăm valorificarea rațională a timpului. Astfel, în primul stadiu, societatea tradițională are o structură socială ierarhică, economia se bazează pe un sector agrar predominant, iar activitățile umane au la bază cunoașterea empirică și dozarea amorfă a timpului. Stadiul doi este marcat de depășirea primului și aplicarea științei moderne în agricultură, ceea ce presupune o conturare mai clară a valorificării timpului. Stadiul trei se caracterizează printr-o creștere economică normală în baza cunoașterii științifice. Cercetătorul definește acest stadiu ca un început al revoluției industriale și desigur o economisire de timp. Stadiul al patrulea, orientarea spre maturitate, este caracterizat printr-o lungă perioadă de progres cu fluxuri investiționale și succese educaționale consistente. Stadiul al cincilea, definit ca cel al consumului de masă, se caracterizează printr-o populație bine educată, prosperă, care știe ce înseamnă timp de muncă, timp liber și o producție înaltă.

Specialiștii în domeniul științelor economice și filosofia economică consideră că diferite genuri de activități au timpul lor, există o multitudine de ritmuri care coexistă, se compun, intră în rezonanță sau disonanță, iar analiza stadiilor expuse permit relevarea diferențelor de apreciere a timpului mai mult decât semnificative între indivizii care provin din variate țări, zone economice și medii sociale [apud 2].

Ca să abordăm într-un mod eficient și coerent educația pentru timpul liber, ne-am axat și pe analiza celor trei optici din perspectiva științelor economice, ceea ce ne-a orientat cu siguranță spre problema *managementul timpului*. Conceptul nominalizat presupune stabilirea unui control asupra timpului, repartizarea lui în funcție de graficul de muncă, necesitățile și aspirațiile individului. Managementul timpului se bazează pe trei repere: planificarea, organizarea și monitorizarea secvențelor de timp necesare pentru realizarea activităților umane.

Este evident că și consumarea timpului diferă de la persoană la persoană, de la familie la familie, de la localitate la localitate, cert, însă este faptul că fiecare individ, adult sau copil, necesită cunoștințe, competențe și deprinderi de planificare, organizare și monitorizare a timpului, în general, și a timpului liber, în special. Pentru a consolida la copii și tineri arta și capacitățile ce țin de managementul timpului, este necesar ca școala și familia să colaboreze sistematic creând condiții favorabile pentru ca generațiile tinere să asimileze strategii de consumare rațională și eficientă a timpului liber.

În virtutea faptului că ne-am propus îmbinarea educației filosofice cu elaborarea strategiilor și tehnologiilor de educație pentru timpul liber, managementul timpului, consumarea eficientă a timpului liber în cadrul familiei pentru părinți și copii, se conturează necesitatea fundamentării pedagogice a acestora. Finalitatea vizată ne orientează spre determinarea metodologiei educației pentru timpul liber. Perspectiva cercetării pedagogice a fenomenului vizat în contextul educației axiologice presupune depășirea celor două tendințe de abordare a metodologiei educaționale, în sens larg sau în sens restrâns, care se vehiculează în științele educației.

Metodologia științei evidențiază importanța construcției teoretice, inclusiv a elaborării principiilor, legităților care orientează strategiile, modalitățile, procedeele și mijloacele de cercetare a realității, aplicabile la nivelul activității umane [5, 6], în cazul nostru, la nivelul acțiunii educative.

După analiza epistemologică efectuată, trecem la elaborarea metodologiei educației pentru timpul liber, începând cu precizarea și întemeierea unui ansamblu de principii, care vor servi drept puncte de reper în planificarea-organizarea-monitorizarea timpului liber în cadrul familiei și a educației pentru consumarea eficientă a acestuia. Faptul respectiv ne-a orientat spre efectuarea unui studiu teoretic, urmat de desfășurarea unui experiment pedagogic preliminar, care a durat doi ani și s-a soldat cu implementarea reușită a unor strategii și programe de educație pentru timpul liber a elevilor și părinților din câteva instituții preuniversitare de învățământ și a unor cursuri opționale în cadrul Facultății de Pedagogie a UPS „I.Creangă” din Chișinău.

Raportate la educația copilului și, implicit, al adultului, fundamentele teoretice ale educației pentru timpul liber în familie au avut drept punct de plecare următoarele:

- principiile și legitățile educației (Л.М. Лузина, 2000; И.П. Подласый, 2002);
- particularitățile de personalitate a copilului la diferite vârste (J.Piaget, 1972; R.S. Nemov, 1993; А.М. Леонтьев, 1989 ș.a.);
- modelul andragogic de educație al adulților (M.S. Knowles, 1984);
- principiile, curriculumul, sistemul și metodologia educației familiale și educației pentru familie în contextul problematicii lumii contemporane (Larisa Cuznețov, 2004; 2008);

– asumptiile filosofiei educației cu privire la valori, educație și temporalitate (Călin Marin, 2003; Б.Т. Лихачев, 1995);

- coordonatele educației permanente (P.Lengrand, 1973; G.Văideanu, 1988);
- particularitățile educației formale, nonformale și informale (S.Cristea, 2003).

Drept fundamente praxiologice ne-au servit rezultatele obținute în cadrul experimentului pedagogic, analiza experienței avansate în domeniul cercetat, aspectele teoretico-practice cu privire la managementul timpului școlar, elaborate de C.Cucoș (2006); strategiile de organizare a odihnei, timpului liber și a activităților recreative, propuse de unii manageri școlari din republică. Ne-am axat pe articolele, prevederile stipulate în Convenția cu privire la drepturile omului și a copilului, Codul familiei Republicii Moldova și cerințele unor documente și acte ce vizează problematica familiei, educației, elaborate de forurile și organisme internaționale.

Prin urmare, elaborarea metodologiei, conținuturilor, tehnologiei educației pentru timpul liber a fost realizată din perspectiva educației centrate pe copil, în baza concepției formării personalității capabile de creare a modului de viață demn de OM [22], principiile educației moral-etice și spirituale (V.Mîndîcanu, 2004); teoria sistemică de rol [10, 21], teoria autoactualizării personalității [apud 10], tezele cu privire la normele, obiceiurile și principiile pedagogiei populare (N.Silistraru, 2003).

În continuare vom prezenta **principiile optimizării educației pentru timpul liber în cadrul familiei** destinate părinților, care doresc a fi competenți și eficienți. Principiile reprezintă un ansamblu coerent de norme pedagogice cu valoare strategică și operațională, care trebuie cunoscute, conștientizate și respectate de către părinți în procesul educației familiale pentru a asigura eficiența planificării și consumării raționale a timpului, în general, și a timpului liber, în special. Principiile, în viziunea noastră și a părinților, cu care i-am familiarizat pe aceștia în cadrul experimentului pedagogic, sunt formulate clar, concis, sub forma unor propoziții de sinteză, ce reflectă anumite imperative axiologice, redate în termeni de normativitatea pedagogică, care s-au dovedit a servi drept repere funcționale de la care am pornit și noi în educația pentru timpul liber a părinților și copiilor. Astfel, **principiul conștientizării ireversibilității și valorii timpului, a necesității consumării lui eficiente**, ne orientează spre înțelegerea temporalității în cele mai importante aspecte ale ei și îndeamnă adulții spre reevaluarea și reconsiderarea folosirii acestuia într-un mod calitativ, pentru a servi copiilor săi drept exemplu/model demn de urmat.

Principiul planificării, organizării și monitorizării timpului în baza unui regim rațional de viață, care va fi relativ stabil, însă va fi elaborat în conformitate cu particularitățile de vârstă ale individului, activitățile și aspirațiile acestuia. Pentru copii se va ține cont de anotimp, activitățile școlare și cele opționale, starea sănătății copilului, interesele și obligațiunile școlare și familiale.

Principiul alternării și îmbinării optime a activităților în cadrul timpului liber ne orientează spre gândirea și folosirea optimă a timpului liber. În contextul dat, părinții trebuie să formeze la copii deprinderi de a se recrea, a se informa, autoeduca, a participa la acțiuni culturale de divertisment, competiții sportive.

Principiul organizării timpului liber a copilului în baza promovării sistematice a valorilor spirituale, morale, psihofizice, intelectuale, estetice, tehnologice va atenționa adulții, părinții și pedagogii asupra cunoașterii și a valorificării conținuturilor generale ale educației în continuu atât în cadrul nonformal, cât și în cel informal. Pedagogii vor implica elevii în variate activități perișcolare și parașcolare.

Principiul organizării eficiente și interesante a timpului liber în conformitate cu exigențele modului sănătos de viață ne orientează spre cunoașterea și respectarea normelor, regulilor și coordonatelor ce contribuie la formarea unei conduite sănătoase, echilibrate, axate pe spiritualizarea, armonizarea propriei vieți și ocrotirea naturii.

În scopul acordării unui ajutor eficient părinților pentru orientarea copiilor spre autoeducație, formare și autoperfecționare personală, pentru a-i învăța pe aceștia a folosi timpul liber ca pe o valoare autentică, perioadă ireversibilă care are anumite limite, propunem câteva strategii educative și conținuturi care au fost experimentate.

Strategiile pe care le vom descrie, experimentate în educația familială și școlară, s-au dovedit a fi de real folos familiei (83%) și pedagogilor (74%).

Strategiile educative au la bază dimensiunile/conținuturile generale ale educației, incluzând variate forme, metode și mijloace care sunt cunoscute și aplicate de adulți în cultivarea copilului. Strategiile au fost numite în conformitate cu aspectul personalității care urmează a fi perfecționat. Astfel, propunem:

- *strategia orientării spre autoeducația, formarea și autoperfecționarea spirituală;*
- *strategia orientării spre autoeducația, formarea și autoperfecționarea morală;*
- *strategia orientării spre autoeducația, formarea și autoperfecționarea intelectuală;*
- *strategia orientării spre autoeducația, formarea și autoperfecționarea estetică;*

- *strategia orientării spre autoeducația, formarea și autoperfecționarea tehnologică;*
- *strategia orientării spre autoeducația, formarea și autoperfecționarea psihofizică.*

Metodologia educației pentru timpul liber include un ansamblu de metode și procedee care pot fi convențional clasificate în două modele orientative: un **model de perspectivă și unul instrumental**.

Strategia orientării spre autoeducația, formarea și autoperfecționarea moral-spirituală orientează individul spre folosirea rațională a timpului prin intermediul aplicării unor metode, tehnici care incită la reflecții, autoanalize, autocunoaștere, autodeterminare, evidențiere și cizelare a eu-lui, reformare a unor trăsături de personalitate; formarea palierelelor atitudinale, credinței, reprezentărilor și sentimentelor în conformitate cu standardele valorice superioare. O mare importanță aici are educația religioasă, care *ne înobilează mintea și sufletul, ne deschide spiritul către experiențe culturale diverse. Cunoașterea valorilor religioase, respectarea alterității religioase constituie un semn de culturalitate*. Experiența empirică și cercetările din domeniul științelor educației demonstrează unul dintre cele mai importante momente din viața omului: *persoana educată din punct de vedere spiritual atinge un sens profund al vieții și al existenței umane, fiind axată pe credință, pe responsabilitate și iubirea aproapelui* [4, 5, 9, 14, 15, 18, 20].

În temeiul celor relatate, observăm că educația spirituală este într-o strânsă conexiune cu educația morală, deoarece ambele asigură un ansamblu de achiziții obiectivate într-un șir de virtuți personale cu conținut determinat, în mod preponderent, prin raportarea omului la sine, la semenii, Lume, Univers, Dumnezeu, exprimându-se clar la nivel de comportament, poziție socială, educație filosofică–educație etică–educație religioasă [8].

În această ordine de idei, **modelul de perspectivă** presupune aplicarea metodelor și procedeele raportate la obiectivele globale, care asigură formarea spiritualității, conștiinței moral-spirituale. Aici se îmbină **metodele expozitiv- euristice**: lectura; explicația; povestirea; conversația morală; dialogul moral/spiritual; dezbateră cu caracter moral, filosofic, religios; studiul de caz; povăța; rugăciunea cu **metodele ce stimulează cunoașterea de sine, reflecția, autoanaliza, introspecția, autoaprecierea și autoactualizarea**.

Modelul instrumental este axat pe aplicarea **metodelor intuitiv-active de formare a conduitei**: exercițiul moral/spiritual; exemplul moral/spiritual; opinia publică; aprobarea; dezaprobarea; jurnalul intim; agenda personală; portofoliul autoperfecționării morale și spirituale.

Modelele elucidate ne orientează spre realizarea calitativă a educației familiale și a celei școlare în scopul pregătirii copilului pentru a trece la autoeducație, iar *funcția centrală a autoeducației rezidă în transformarea obiectului educației în subiect* [6, 8, 21]. Prin urmare, părinții trebuie să cunoască nu numai particularitățile de vârstă ale copiilor, esența procesului educativ familial, ci și specificul autoeducației, **metodele și procedeele de formare a premiselor acesteia, etapele constituirii conștiinței de sine și legitățile dezvoltării spirituale și morale a individului**. În acest context, vom elucida obiectivele și metodele care pot fi aplicate de adulți și adolescenți în propria formare și autoeducație în corelație cu analiza legităților dezvoltării spirituale și morale prin folosirea eficientă a timpului liber, abordat ca prioritate valorică a individului, care conștientizează importanța perfecționării permanente, ireversibilitatea și limitarea timpului.

Obiectivele autoeducației/autoperfecționării se axează pe orientarea individului spre optimizarea unor trăsături de personalitate sub aspect spiritual, moral, intelectual, tehnologic, estetic, psihofizic. Pentru ca procesul dat să se realizeze eficient, adulții trebuie să știe că autoeducația intenționată este realizabilă în jurul vârstei de 16 ani, dar faptul respectiv deloc nu înseamnă că părinții ratează posibilitatea de a iniția și orienta copilul de 6-7 ani în procesul de autoeducație.

În cercetarea noastră am pornit de la *nivelurile de evoluție a judecății morale*, studiate și explicate de L.Kohlberg [apud 8], care făcea distincție între *nivelul premoral (4-10 ani), cel al moralității convenționale (10-13 ani) și nivelul autonomiei morale (după 13 ani)*. În experimentul inițierii părinților și a adolescenților cu privire la folosirea timpului liber în scopul autoeducației și autoperfecționării am inclus în tematica activităților nu numai particularitățile de personalitate și de vârstă, ci și legitățile dezvoltării filosofice și spirituale ale omului. Prezentăm succint conținutul acestora, dar considerăm că pedagogii și părinții nu se vor opri aici, ci își vor aprofunda cunoștințele în ceea ce privește formarea spiritualității și abordarea filosofică a educației. Aceste cunoștințe, pe lângă faptul că sunt necesare și importante oricărui individ, care a decis să se orienteze spre valorizarea spiritualității, să-și trăiască viața onest, cu demnitate, armonios, sănătos, mai sunt și foarte interesante și utile. Legitățile perfecționării spirituale le putem afla în literatura consacrată cu caracter filosofic, religios, psihologic, esoteric etc. [4-6, 8, 10, 12, 14]. Noi le vom prezenta sintetic, îmbinate cu aspectele educației filosofice sub forma unor pași, pe care trebuie să-i facă treptat individul în ascensiunea sa spre autodesăvârșirea spirituală, morală, obținerea unității dintre conștiință și conduită.

Primul pas în realizarea educației filosofice constă în dezvoltarea și perfecționarea morală, spirituală, în dobândirea încrederii în sine și iubirea, stima aproapelui care presupune o muncă asiduă de autoanaliză și proiectare pozitivă a propriei persoane și ale altor oameni în strânsă legătură cu conturarea scopurilor vieții, aspirațiilor de perspectivă, abordarea personalității sale în conformitate cu formarea unității dintre minte, suflet și corp. Acest pas îl putem lega de determinarea scopurilor individului, stabilirea poziției sale și precizarea aspirațiilor, tendințelor, orientării spre o colaborare și relaționare eficientă cu alte persoane.

Următorul pas este axat pe formarea poziției de principiu: să nu te judeci pe tine însuși și alte persoane. De fiecare dată când te judeci pe tine, treci la învinuirea și judecata altor persoane, deoarece omul nu se poate judeca timp îndelungat numai pe sine. Procesul dat poate continua la nesfârșit, el ne epuizează forțele psihice, morale și fizice, sustrăgându-ne de la adevăratul proces de autoperfecționare. În contextul respectiv, facem o precizare: analiza, autoanaliza, introspecția și alte metode de studiere a propriei persoane sau a altora nu are nimic comun cu judecata, aceasta presupunând emiterea unor idei, sentințe cu caracter negativ, distructiv ce nu permit individului să se perfecționeze din punct de vedere moral și spiritual.

Pasul trei ne orientează spre aprecierea, susținerea morală și încurajarea propriei persoane și a altor persoane, axându-ne pe gândirea de tip pozitiv. Lauda, susținerea cuiva sau autoaprobarea activează spiritul, creează liniștea și bucuria sufletească, făcându-l pe om mai atent, empatic, lărgindu-i conștiința, pe când judecata, aprecierea negativă, invers, o îngustează, făcându-ne egoiști, invidioși. Persoanele care lucrează asupra cizelării sale morale și spirituale au observat că de fapt în viața și activitatea cotidiană a omului lesne putem găsi lucruri, acțiuni, comportamente frumoase, care merită lauda noastră, însă noi am devenit reci, neatente, indiferenți, pizmași, lenoși. Trăim de parcă suntem veșnici și o să dovedim să ne corectăm, de parcă scriem *viața pe maculator, iar mai târziu vom transcrie totul ce este bine pe curat*. Considerăm că am avea de câștigat cu toții, dacă ne-am învăța să prețuim timpul, fiecare clipă și să ne stimăm cu adevărat pe noi și apropiații noștri.

Pasul ce urmează ne învață să fim sinceri cu propria persoană și cu cei din jur în faptele și acțiunile noastre. Perfecționarea morală și spirituală este imposibilă în afara sincerității și onestității. Atunci când reușim să fim sinceri, onești, cinstiți ne simțim fericiți.

Al cincilea pas ne inițiază în legitatea morală ce ne arată că omul trebuie să fie responsabil. Călea autoperfecționării moral-spirituale, decizia luată de a ne autoeduca reprezintă deja alegerea individului de a fi responsabil, ceea ce presupune acțiuni gândite, eficiente în relația cu sine, cu alte persoane, natura, sociumul, cu Universul și Dumnezeu.

Capacitatea omului de a se orienta spre viitor/perspectiva vieții reprezintă legitatea a șasea, care ne învață să folosim posibilitățile actuale pentru a ne proiecta și a desfășura acțiunile noastre eficient în timp. Să nu ne gândim permanent și să nu ne concentrăm asupra evenimentelor negative din trecut, fiindcă aceasta ne sustrage de la realizările prezente și cele de viitor, de la esența vieții. Psihologii ne învață să ținem minte trecutul, să facem anumite concluzii, dar să nu ne axăm pe eșecuri, analizându-le la nesfârșit, deoarece acest lucru ne *macină sufletul și forțele* noastre [8, 9, 12, 22].

Principiile și legitățile perfecționării moral-spirituale descrise, în viziunea noastră, reprezintă esența educației filosofice care se află într-o strânsă legătură cu celelalte și, mai cu seamă, cu încă una pe care o considerăm de bază. Aceasta **ne orientează spre armonizarea relațiilor interpersonale și a atmosferei/spațiului din jurul nostru.** Fiecare individ trebuie să se învețe a stabili și a întreține relații interpersonale decente, sănătoase cu semenii săi și a primi realitatea adecvat, orientându-se spre conștientizarea acesteia și optimizarea, armonizarea spațiului din jurul nostru. Este evident că cunoașterea principiilor, metodologiei, legităților nominalizate ne incită spre aprofundarea cunoștințelor în domeniul eticii, axiologiei, educației morale, religioase și filosofice.

Referințe:

1. Angelescu C., Jula D. Timpul liber. Condiționări și implicații economice. - București: Editura Economică, 1997.
2. Becker G. Capitalul uman. - București: Editura All, 1997.
3. Bîrzea C. Arta și știința educației. RA. - București: EDP, 1998.
4. Bujor N. Comorile sufletești. - Chișinău: Lyceum, 1996.
5. Călin Marin. Filosofia educației. Antologie. - București: Aramis, 2001.
6. Cristea S. Fundamentele științelor educației. Teoria generală a educației. - Chișinău: Editura Litera Educațional, 2003.
7. Cucuș C. Timp și temporalitate în educație. - Iași: Polirom, 2002.

8. Cuciș C. Pedagogie. - Iași: Polirom, 2006.
9. Cuznețov Larisa, Banuh N. Filosofia educației. - Chișinău: UPS „I.Creangă”, 2004.
10. Cuznețov Larisa. Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei. - Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic, USM, 2008.
11. Didier J. Dicționar de filosofie. Larousse. - București: Univers Enciclopedic, 1998.
12. Dumitru I.A.I. Consiliere psihopedagogică. - Iași: Polirom, 2008.
13. Georgescu-Roegen N. Legea entropiei și procesul economic. - București: Editura Politică, 1979.
14. Kant Im. Tratat de pedagogie. - Iași: Agora, 1992.
15. Lavelle L. Traite des valeurs. Vol. II. - Paris: PUF, 1954.
16. Mândăcanu V. Arta comportamentului moral. - Chișinău: Baștina-radog, SRL, 2004.
17. Mead M. Le Fosse des generations. - Paris: Denoel, 1970.
18. Niskier A. Filozofia educației. O viziune critică. - București: Editura economică, 2000.
19. Pineau G. Temps et contretemps. - Montreal: Editions Saint-Martin, 1987.
20. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия. 3-е изд. - Москва: Проспект, 2004.
21. Таланчук Н.М. Архитектоника воспитательного процесса: современная концепция и теория воспитания / в 2-ух частях. - Казань, 1999.
22. Щуркова Н.Е. Образ жизни достойной Человека и его формирование у школьников. - Смоленск, 1995.

Prezentat la 13.11.2009